

AKTIVNI PASIVIZAM VIRTUALNOG JAVNOG MNIJENJA U BIH

ACTIVE PASSIVITY OF VIRTUAL PUBLIC OPINION IN BIH

dr MUSTAFA ALENDAR

Mostar

Apstrakt: *Da li su Bosanci i Hercegovci, možda više nego ostali, prevareni pojmom virtuelne stvarnosti koja se nameće kao savršena - autor je iznio svoje mišljenje uvjeren da je ono postalo dio političkog diskursa!? Da li zbog toga u javnoj sferi nedostaje građanskog aktivizma shodno nagomilanim javnim problemima? Kakva je pri tome uloga novih medija, koji, za razliku od klasičnih, masovnih, nude nove mogućnosti interakcije?*

U Bosni i Hercegovini primjetan je veliki nesrazmjer između vremena koje se provede i potroši na društvenim mrežama na formiranje i distribuisanju mišljenja, stavova i mnijenja; i vremena provedenog u građanskom aktivizmu; shodno utvrđenim mnijenjima na mreži.

Kod procesa formiranja javnog mnijenja važan je oblik komuniciranja, čime se onda javnost može spontano formirati, ali formirati i kao izmanipulisana grupa. Ako se aktivira, onda se takva javnost okuplja oko pogrešnih stvari. Kao rezultat, masovna, stvarna akcija u javnoj sferi je postala aktivni pasivizam na društvenim mrežama.

Ključne riječi: *Javno mnijenje, građanski aktivizam, novi mediji, virtuelna javnost, društvene mreže, stereotip, konformizam, aktivni pasivizam*

Abstract: *Have people of Bosnia and Herzegovina, perhaps more than anyone else, been deceived by the term of virtual reality that's imposing itself as perfect - the author stated his opinion believing that it's become part of the political discourse!? Could that be the reason that the public sphere is lacking with civic activism towards piled up public issues? What is the role of new media, which should, unlike the classic, mass ones, offer new possibilities of interaction?*

In BiH is noticeable a huge disproportion between time spent on social networks in forming and distributing opinions, stands, and public opinions; versus time spent in civic activism; towards established opinions on the network.

With the process of forming public opinion, a form of communication is crucial, one that the public can relate to and form by spontaneously, but also as a manipulated group. Once activated, such public gathers around the wrong things. As a result, mass, true action in the public sphere has become active passivity on social networks.

Key words: *Public Opinion, Civic Activism, New Media, Virtual Reality, Social Networks, Stereotype, Conformism, Active Passivity*

1. Uvod

Zašto na terenu nedostaje građanskog aktivizma? Svakodnevno se množe stotine i hiljade pritužbi na račun rada vlasti i nadležnih, komentariše se loš standard života, različite nepravde, ali rijetko se nešto čini u praksi da se izmjeni situacija. U BiH sve svelo na komentare sa društvenih mreža.

Mostar je tokom proteklog rata postao jedan od najrazrušenijih gradova a trenutni ogromni broj tih ruševina nudi nam osjećaj da se rat završio „juče“ a ne prije dvadeset i više godina. I dok obnova zgrada ide veoma sporo obnova suživota i političkih procesa stoji u mjestu. Mostar je poznat i kao grad „zamrznute demokratije“ jer su posljednji lokalni izbori bili 2008 a grad je od 2012. bez lokalnog parlamenta. Osim izolovanih pojedinačnih slučajeva, velikih javnih protesta, kojima bi se promjenilo stanje u Mostaru - nema! Slike gradova regije su slične: društvene mreže prepune oštrih komentara i poziva, a ulice prazne.

I dok se javna debata odgirava u virtuelnim dvoranama i tako postaje - virtuelna, mi ne možemo mnogo učiniti ni na izboru tema za raspravu. Pri tome sistem se ne može optužiti da skriva teme. Sve je vidljivo i dostupno ali je većina upotrebljiva tek uz mnoga ograničenja. Koliko smo puta čuli da je plaća (neke javne ličnosti) privatan podatak? Rasprava o toje temi nije zabranjena ali ima ključno ograničenje. Ili da je podatak o nečijem poslovanju također predmet ograničenog pristupa?! Fraser ovo zove „getoizacija tema u specijalizovane diskurzivne arene u kojima su zaklonjeni od generalne javne debate i osporavanja.“ (Fraser, 1990, str. 73)¹

---

¹ prevod autora sa engleskog

Novi mediji, sa svojim novim mogućnostima sučelja ispunjenog živim slikama, zvukom i tekstom, potaknuli su dodatno angažovanje naših čula u interakciji sa njima. Pošto su neki od njih, kao što je „smartphone“ postali naši lični mediji uslijedilo je i naše prisnije povezivanje. Kao rezultat, počeo je izostajati naš stvarni kontakt s društvenim fenomenima, uz stalno povećavanje razlike između „stvarnosti“ i „obavještenosti“. Nova medijska tehnologija, je tehnički obogatila našu javnu sferu ali je suštinski producirala novo siromaštvo.

Kako smo se našli u dobu gdje se uz toliki protok informacija i slobodni pristup, ne može do kraja jasno ustvrditi da se osjećamo informisano i slobodno od utjecaja medija?

Na početku masovnih medija i industrijske revolucije, informacija je bilo manje i bile su relativnog teško dostupne. I tada su, na samom početku, postavljanja pitanja objektivnog izvještavanja, tačnosti i istinitosti, ali ne u mjeri kao danas. Istovremeno, uživali smo slobodu od utjecaja medija samom činjenicom da smo mogli odlučiti da li ćemo kupiti novine ili ne. Šta mislite, kako bi danas izgledalo da trebate svako jutro platiti da se ukopčate na svoj profil na društvenim mrežama? Suludo!?

S pojavom novih medija, pozornica, koju su za svoje goste koristili masovni mediji, više nije stranica štampe, udaljeni TV studio ili radijski eter. Dobili smo vlastite ekrane, elektronske adrese i internet-domene koje možemo nositi u džepu. Nakon dnevnog boravka, spavaće sobe, kupatila, posla, automobila, to je bilo posljednje fizičko mjesto gdje su mediji mogli zauzeti novu poziciju. To je bila posljednja distanca koju ustvari ne moramo preći nego možemo slobodno ostati u mjestu. Neaktivni.

2. Metod

Za potrebe ovoga istraživanja konstruiran je anonimni internetski upitnik sa općim podacima: Godine starosti DOB: *min 18 -30, 30+ *max 60, Spol SEX: M, Ž, Obrazovanje EDU: S (srednja i viša škola) V (fakultet,student) sa sljedećim pitanjima:

- a) A koliko Mostarci provode vremena na internetu,
- b) B kojim aktivnostima se bave
- c) C kakva je korelacija građanskog aktivizma u stvarnom životu sa stvaranjem i distribuisanjem mišljenja na mreži.

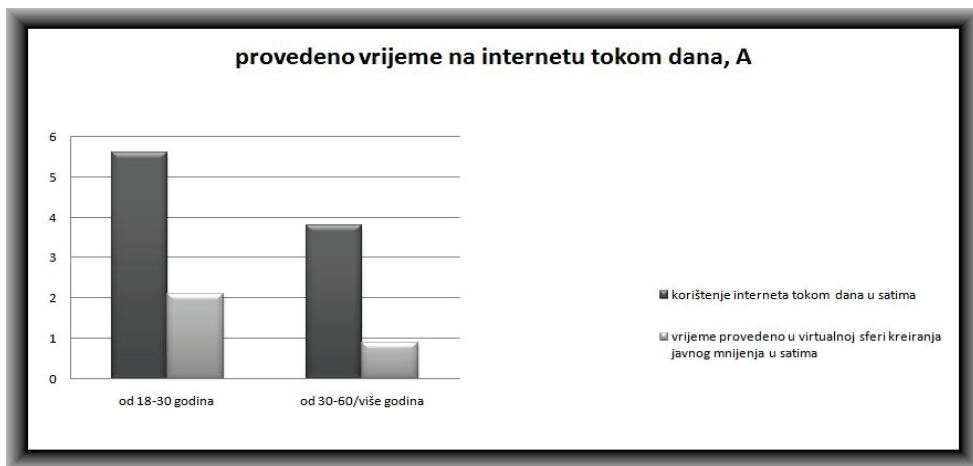
Reprezentativni uzorak ispitivanja građana je bio 1% (974/c.a100.000). Anketiranje je provedeno u 06/2017. a cjelokupno istraživanje 2017/2019. Pris-

tup anektnom upitniku prema IP adresama² anketiranih bio je ograničen na gradsko urbano područje u koje ulaze tzv. - „rubne općine“ koje broje 30% ukupnog stanovništva Mostara, sakupljajući podatke dok nismo dobili ravnopravan omjer anketiranih u odnosu na DOB, SEX i EDU, kako bi se fokusirali na varijablu A- vremena provedenom na internetu tokom 24h i životne dobi ispitanika.

Izričito je izostavljen posao na internetu, čija bi varijabla poremetila odnose. Za statističku obradu podataka korišten je program SPSS for Windows (inačica 13.0, SPSS Inc., Chicago, IL, SAD).

3. Rezlutati³

Od ukupnog vremena provedenog na internetu (6 sati), mladi ljudi dnevno provedu 2 sata angažovano, komentarišući na društvenim mrežama, pišući komentare na različitim forumima ili tekstove na blogovima i sl. Ovo vrijeme je označeno kao vrijeme u virtualnoj sferi kreiranja javnog mišljenja. Istovremeno, starija populacija od ukupnog vremena provedenog na internetu (4 sata), sat vremena provede angažovano. Ostatak vremena provedenog na internetu obje dobne grupe, otpada pretežno na informisanje i zabavu.

Grafika A, Tablica A/B: Provedeno vrijeme na internetu tokom dana

² IP broj ili IP adresa je jedinstvena brojčana oznaka kompjutera/rutera na internetu kojom se utvrđuje geolokacija korisnika

³ prilog jpg: grafika A , grafika B 18, grafika B 30, tablica A/B, prilog C

TABLICA A / B	VRIJEME PROVEDENO NA INTERNETU U TOKU DANA	OD TOGA INFORMISANJE	OD TOGA ZABAVA, IGRICE	OD TOGA ANGAŽOVANO (FORUMI BLOGOVI...)	UKUPNO ISPITANIKA
OD 18 DO 30 GODINA STAROSTI	360min 6h	72min c.a 1,2h	151min c.a. 2,30h	136min c.a. 2,1h	490/ 974
OD 18 - 30 GODINA STAROSTI	25% dnevnog vremena	20%	42%	38%	100%
OD 31 - 60 GODINA STAROSTI	240min 4h	132min c.a 2,1h	48min c.a. -1h	60min c.a. 1h	484/ 974
OD 31 - 60 GODINA STAROSTI	17,5% dnevnog vremena	55%	20%	25%	100%

Od 18 do 30 godina: informisanje - 20%, angažovanost (forumi, društvene mreže, blogovi i sl.) - 38%, zabava (muzika, igrice) - 42%.

Od 31 do 60 godina: informisanje - 55%, angažovanost (forumi, društvene mreže, blogovi i sl.) - 25%, zabava (muzika, igrice) - 20%.

Grafika B 18-30, B 30-60: Struktura aktivnosti na internetu

C: korelacija građanskog aktivizma u stvarnom životu sa stvaranjem i distribuisanjem mišljenja na mreži

U posmatranom periodu:

1. Udruženje *Djeca rata* Mostar 5. juna 2017. najavilo je protestno okupljanje na Španskom trgu u vrijeme kada se na stadionu Pod Bijelim Brijegom bude održavao skup podrške haškim zatvorenicima i koncert hrvatskog pjevača Marka Perkovića Thompsona. Gradska uprava Mostara 6. juna, dan kasnije, nije dopustila bilo kakva okupljanja u centralnom dijelu Mostara, odnosno najavljene proteste.
2. Civilni aktivista Muharem Hindić, kao izolovani slučaj, organizira u tri navrata okupljanje građana na centralnom Španskom trgu u Mostaru, na kojima se pojavljuje do deset građana. Ostali građanski aktivizam, kao što su aktivnosti civilnog društva, akcije i sl., izostaje.

Prilog C: korelacija građanskog aktivizma u stvarnom životu sa stvaranjem i distribuisanjem mišljenja na mreži

1. Udruženje *Djeca rata* Mostar (05.06.2017) najavilo je protestno okupljanje na Španskom trgu u vrijeme kada se na stadionu Pod Bijelim Brijegom bude održavao skup podrške haškim zatvorenicama i koncert hrvatskog pjevača Marka Perkovića Thompsona. Gradska uprava Mostara 6. juna, dan kasnije, nije dopustila bilo kakva okupljanja u centralnom dijelu Mostara, odnosno najavljene proteste.

2. Civilni aktivista Muharem Hindić, kao izolovani slučaj, organizira u tri navrata okupljanje građana na centralnom Španskom trgu u Mostaru, na kojima se pojavljuje do deset građana. Ostali građanski aktivizam, kao što su aktivnosti civilnog društva, akcije i sl., izostaje.

U posmatranom periodu zabilježena su samo dva marginalna slučaja građanskog aktivizma u javnoj sferi.

4. Diskusija

Primjetan je veliki nesrazmjer između vremena koje se provede i potroši na društvenim mrežama na formiranju i distribuisanju mišljenja, stavova i mnijenja; i vremena provedenog u građanskom aktivizmu; shodno utvrđenim mnijenjima na mreži.

Februarski protest 2014. godine, koji je doslovno zapalio Federaciju BiH, bio je incident u sveopćem minimumu aktivizma, jer je na poziv za obilježavanje godišnjice ovih protesta u Tuzli, 7. februara 2018, zabilježen odziv stotinjak građana, iz čega su sami okupljeni izvukli zaključak da se stanje nakon 2014. rapidno popravilo?! „Ako vam je dobro, onda ništa. Ostanite kod svojih kuća. Izgleda da je građanima bolje da sjede kod kuće i posmatraju našu borbu, a da im neko na tanjiru donese veću penziju, minimalnu plaću i sve ostalo“, rekao je predsjednik Sindikata solidarnosti Tuzlanskog kantona Sakib Kopic.⁴

Voćkić-Avdagić suštinu problema vidi u nedostatku "sistema koji će riješiti problem povezanosti između virtuelnog i zbiljskog u ljudskom iskustvu u okviru sličnih odnosa između retoričkih i zbiljskih aspekata." (Voćkić-Avdagić, 2002, str. 15)

U digitalnu sferu su Bosanci i Hercegovci pristupili naivno, vjerujući daje ona isto što i javna sfera. Razlika je u tome što je vrijednost našeg saopštenog mišljenje u javnoj sferi istinska i shodno tome može (a i ne mora) polučiti-

---

⁴ klix.ba/vijesti/bih/180207072#2 (07.02.2018)

ti rezultate u kreiranju diskursa o nekom važnom pitanju. Mišljenje saopšteno u digitalnoj sferi pretežno (a i ne mora) ostaje digitalno: zapis na mreži bez utjecaja na aktivni život.

Stoga se Mostarci, Banjalučani, Sarajlije...itd osim akutnog procesa diferencijacije na državno-političkim pitanjima, izloženi procesu novo-medijske diferencijacije gdje „celokupni društveni sistem poprima fragmentarni, acentrični karakter, kada stanje operativne i kulturne krize postaje njegov trajno stanje.“ (Kodelupi, 1995, str. 5) Vizuelno Bosna i Hercegovina asocira na Bermudski trougao gdje umjesto brodova i mornara, u uzburkanom mješanju javne i digitalne sfere nestaju ideje vizije i akcije; zagušene u dubinama nagomilanih problema. Pri tome je naše racionalno do kraja anestetizirano dok je u prvom planu emotivno; jer moramo nekako i nečim reagovati. A emotivno reagovanje pretežno isključuje razmišljanje i nadomješta ga navijanjem. Na taj način, publika gubi jedinu preostalu mogućnost utjecaja na BH bermudski trougao a to je kroz izborni ciklus, jer umjesto da razmišljamo o posljedicama našeg glasanja za cijelu zajednicu, mi navijamo samo za svoje.

Trebamo razmisliti još jednom zašto je pristup Facebooku⁵ besplatan?! Zato jer ćemo svakako platiti. U zamjenu ćemo dati našu privatnost, odričući se slobode od utjecaja medija. Globalni utjecaj Facebooka je ogroman. Firme, u kojima zaposlenici imaju pristup internetu tokom radnog vremena, blokiraju korištenje ove društvene mreže jer se uposleni teško mogu oduprijeti „pozivu mreže“ tokom svoga posla. Slično reaguju i države ali zbog drugih razloga, pa su potpuno ili djelimično Sirija, Iran, Kina, Pakistan, Sjeverna Koreja... zabranile pristup Facebooku/društvenim mrežama.

Mogućnosti i koristi od Facebooka su neograničene, počevši od korištenja Facebooka kao neke vrste osobnog dnevnika, do mogućnosti korištenja kao društvene mreže za pokretanje određenih aktivnosti, te do toga kako se javnost povezuje na dosad nepoznate načine. „Nadalje, javno mnijenje postaje istovremeno i globalno i lokalno, odnosno javnost može raspravljati i o pitanjima koja je se direktno tiču, ali i o drugim koja nisu s njom u neposrednoj vezi/odnosu.“ (Spahić & Nožica, 2014, str. 95)

Današnja dostignuća i mogućnosti interneta shvatamo kao neograničene, pa ih stoga nerijetko percipiramo kao pozitivne? Pri tome se zanemaruju činjenice da često ne možemo biti sigurni u identitet sagovornika ili vjerodostojnost informacije?

---

⁵ na ovom mjestu kao reprezent društvenih mreža

Svaka društvena mreža je u svojoj suštini virtualno mjesto i komunikacijski kanal. Ovakvih platformi na internetu je bezbroj, a forsiranjem samo jedne (ili nekolicine), prirodno zanemarujemo druge. Pri tome se nemamo interakciju sa ostalim dijelovima publike u virtuelnoj sferi. U javnoj sferi to povlači razdvajanje do tada nerazdvojnih društvenih grupa. Porodice na primjer, gdje smo svi u dnevnom boravku zaokupljeni ličnim medijama nego jedni drugima. „Zajednička osnova iskustva za sve članove društva nestaje dok se javna sfera razlaže na više fragmentarnih javnosti, čak ezoteričnih krugova.“ (Schulz, 1997, str. 62)⁶

U stvarnosti mi nemamo osjećaj stalne defragmentacije naše okoline. Boraveći satima „online“, konektovani i dostupni, imamo u stvari osjećaj povezanosti jer se nalazimo u prostoru sa mnogima sa kojima smo u interakciji. „Prema definiciji argentinskog filozofa Marija Bunge, dvije različite stvari X i Y su u interakciji ako utiču jedna na drugu (Jenkins, 2014, str. 259), dok je participacija odnos jednakih snaga u procesima donošenja odluka.“ (Ibid, str.28) Ili: interakciju imamo s tehnologijom: s interfejsom, tastaturom, ekranom, softverom, a participaciju, učešće i mogućnost donošenja odluka imali bismo kada bi interakcija dopuštala društvene procese! Novi mediji ne ulažu u izgradnju dugoročnih veza između učesnika jer je naglasak na pojedinačnom samoizražavanju i nemilosrdnim kritikama. Ulaganja ima, ali u sasvim drugim oblastima. Tokom posljednje decenije globalizacijske procese karakterizuje „uspostava infrastrukture proizvodnje na području kulture, prenosa i recepcije, kao i opseg institucionalizacije kulturalnih tokova i procesa - njihovo reguliranje i prihvatanje u vremenu i prostoru.

„Pod infrastrukturnama medijske i kulturalne globalizacije David Held (et al) podrazumijeva:

1. Elektronsku infrastrukturu koja se odnosi na komunikacijske mreže globalnog dosegaja koje obuhvataju globalno emitiranje audio i video-medija, a njen je razvoj omogućio globalni razvoj tehnologije;
2. Jezičnu infrastrukturu u kojoj engleski jezik prevladava kao prvi svjetski jezik;
3. Korporacijsku infrastrukturu koja je zadužena za razvoj mreža distribucije medijskih i kulturnih sadržaja i usluga.“ (Held et al, 1999, str. 330)⁷

---

⁶ prevod autora sa engleskog

⁷ Prevod autora sa engleskog

Heldove tri infrastrukture semantički proizvode „filozofiju beskorisnosti“, gdje pojedince, priključene na ovu infrastrukturu fokusiraju na površne stvari sa ciljem pretvaranja u idealne potrošače. Pri tome, naše potrebe i potrebstine nisu stvarne već nametnute. „Dakle, izmislit ćemo potrebe, a potom natjerati ljude da usredotoče na njih svu svoju pažnju i tako nas neće gnjaviti zbog drugih stvari.“ (Barsamian&Chomsky, 2002, str. 192)

Gdje u ovakvom okruženju tragati za prvorazrednim javnim mišljenjem koje je, prema Balleu, bilo „plod konfrontacije argumenata, osvetljen pravom informacijom koja se uvijek pojavljuje kad znanje otkloni neznanje.“ (Balle, 1997, str. 13).

Da li osim nametanja potreba, sistem istovremeno otklanja i druge prijetnje koje bi mu stajale na putu apsoluten dominacije? Lideri!?

Demokratska kultura koju poznajemo traži liderstvo. Da li je svaki čovjek „rođeni lider“ ako dobije priliku za to? Idealni model pristup - interakcija - participacija može ići ruku pod ruku isključivo s liderima! Zato neki autori kao Jenkins tvrde „da specifičan način organizovanja liderstva može strukturalno da ometa demokratske procese participacije.“ (Jenkins, 2014, str. 35)

Zašto je liderstvo danas problem? Zašto se teško uklapa u participativnu demokratiju. Zato što je Maksova i Engelskova originalna osobina demokratskog liderstva iz doba Pariške komune da bude „izborno, odgovorno i odmah opozivo.“ (Ibid, str. 38)

U ovom trenutku imamo samo prvi, od tri osobine izvornog demokratskog liderstva - da imamo izbore pretežno svake četiri godine. Frekvencija demokratskih izbora svake četiri godine je odavno zastarjela u vremenu kada se milioni novih odluka o globalnoj politici donose svakodnevno. Druga osobina izvornog demokratskog liderstva da bude odgovorno se direktno referiše na treću - odmah opozivo! Za sada, mehanizam odgovornost jedino postoji u svijesti političkog profesionalca, koji, ako se smatra odgovornim, jedni može proizvesti trenutni opoziv svojom neopozivom ostavkom. Javno mnijenje tu privilegiju nema jer mu je demokratsko okruženje ponudilo marginalne verzije učestvovanja, dosadne teme i nikakve ovlasti.

Pristup, interakcija, participacija su zamagljeni participacijom u medijima, a ne kako bi trebalo, participacijom putem medija. Pri tome, nemamo pristup realnoj stvarnosti koja je ustuknula pred „integralnoj stvarnosti, stvarnosti bez granica u kojoj je sve ostvareno, tehnički materijalizirano, bez referencije na neko načelo ili bilo koju konačnu namjenu.“ (Baudrillard, 2006, str. 10)

Sredinom februara 2017. godine član Prve stranke Amer Bekan, objavio je putem Facebooku poziv za prvo-martovski veliki skup građana, kako bi iskazalo opšte nezadovoljstvo stanjem u Bosni i Hercegovini. Skup se trebao održati ispred zgrada institucija BiH u Sarajevu po nazivom „Protestna šetnja povodom političke krize u BiH“. U zakazano vrijeme, tačno u podne, na zakazanom mjestu, Bekan se pojavio sam! Možda se za ovo ne bi ni saznalo da Bekan to nije i objavio na svome Facebook profilu. Iako je Amer na izborima osvojio 115 glasova, ni tih stotinu ljudi nije mu se pridružilo.⁸

Muharem Hindić, Mostarac, već četiri godine dane provodi protestujući protiv aktuelne vlasti i, kako kaže, na taj način se bori za mlade koji odlaze, tražeći sreću u Evropi i svijetu.⁹ Kaže „da nema namjeru prestati s protestom dok na vlast ne dođu upravo mladi, poštteni i školovani ljudi“. Prvi put je s transparentima na Španski trg došao kada se pojavio problem s jedinstvenim matičnim brojem građana, a od tog dana do danas zemlja i grad u kojem živi suočili su se s brojnim problemima. Za sve to krivca je našao samo u onima koji vladaju. „Uvjeren sam da ću istrajati u borbi za sretniju BiH. Ovi koji danas vladaju su gotovi, uskoro će otići u historiju, jer im prevareni narod više ne vjeruje. Osjeti se ogromno nezadovoljstvo, ljudi protestuju i dižu glas, a to je dobar znak. Nijedna od ovih stranaka ne zaslužuje da vlada, a pod tim mislim na užasne vladajuće i na lažnu opoziciju. Amer i Muharem na različitim krajevima BiH sami predstavljaju masu?!

Samostalno predstavljanje mase, kojeg smo vidjeli kroz dva kratka sarajevska i mostarska primjera, krije unutrašnji mehanizam duboko skriven u formu konformizma. Najpoznatiju teoriju o „ne-suprotstavljanju“ pod nazivom „spirala tišine“ je razvila Elizabet Noelle-Neumann sredinom prošloga vijeka.

Neumannova je poznata po svojoj službi u nacističkoj Njemačkoj gdje je, kao student u Gebelsovom ministarstvu propagande, tokom Drugog svjetskog rata objavila specijalizaciju u SAD o „tehnikama istraživanja javnog mnijenja“. „U svojom tadašnjim nalazima označila je američke medije da svojom agresivnom propagandom destimulišu Amerikance da stvore pozitivan stav prema Njemačkoj“. (Simpson, 1986, str. 149-173)¹⁰

---

⁸ [ba.n1info.com/a140379/\(01.03.2017.\)](http://ba.n1info.com/a140379/(01.03.2017.))

⁹ bljesak.info/mob/clanak/192754 (02.04.2017)

¹⁰ prevod autora sa engleskog

Konformizam potječe od Lookovog aksioma da: „Niko ne može izbjeći kaznu osude onih čija mišljenja i modu vrijeđa, niti bilo ko može izdržati da živi uz tu stalnu osudu.“ Ni danas se nije mnogo odmaklo od Looka. Elizabet Noelle-Neumann tvrdi da su mišljenja o javnim stvarima široko definisana, odnose se čak i na poštovanje mode, pa će onaj ko ne poštuje biti – crna ovca.

I prije Neumannove, postojala su slična premišljanja u komunikologiji, kao što su Allportova da se „nečije ponašanje, podrška ili osporavanje neke odluke mogu znatno izmijeniti ukoliko je svjestan ili čak zamišlja da drugi reaguju na sličan način“. (Allport, 1937, str. 18)¹¹

Negdje u isto vrijeme sa Neumannovoj tezi o „spirali tišine“ konformizam je zainteresovao psihologe koji su počeli izvoditi istraživanja u ovoj oblasti. Među prvima, Solomon Asch je 1953. godine napravio eksperiment u kojem je učesnicima ponudili proste testove s vidljivim rješenjima. Između „pravih“ ispitanika, bili su prisutni i oni „lažni“ koji su imali zadatak da istinske ispitanike navode na pogrešan odgovor. Čak 32% ispitanika je na očigledne i lagane zadatke pri tome odgovorilo pogrešno. Asch je pokrenuo seriju istraživanja koji su dokazali moć konformizma i njegov utjecaj na naše ponašanje, a Neumann je domen psihologije svela na domen komunikologije.

Naše iskonske nagone liberalna demokratija je uklopila u javno mnijenje ohrabrujući iznošenje stavova, javno kritikujući konformizam. Kao javno mnijenje mi smo ohrabreni, priznati i podržani, dok kao pojedinci proizvodimo stavove plašeći se izolacije. Da ne bismo izgubili reputaciju i popularnost, posmatramo okruženje.

U prirodi našeg stava o nečemu je složena struktura, koja sadrži vrijednosnu, spoznajnu i ponašajnu komponentu. Mnijenje sadrži samo spoznajnu. „Stav je latentni odnos prema nizu objekata slične vrste, a mnijenje se odnosi na određeni objekt.“ (Šiber, 1992, str. 115)

Prema Neumann, strah od izolacije potiče socijalno-psihološki mehanizam „spirale tišine“, dinamičan princip prema kojem se mnijenja formiraju, nastaju i nestaju. Šta aktivira spiralu tišine? Proces se pokreće kada vrijednost, običaj ili vladajuća konstelacija dođu pod udar kritike zbog novih otkrića, promjene uvjeta krize, promjene vlasti ili buđenja svijesti. U pratećem konfliktu, populacija se alarmira, sfera gubi svoju bezopasnost, nije više van sumnje šta smije i može da kaže. Sfera tada postaje kontroverzna i sadrži potencijal da izolira pojedinca. Kako spirala radi? Najprije formiramo sliku o distribuciji

---

¹¹ prevod autora sa engleskog

mnijenja u svojoj okolini, zavisno od interesa za temu i od očekivanja. Nakon toga spremni smo da javno istupimo, ali naša spremnost varira od rasprostranjenosti mnijenja. Ako mnogo kalkulišemo, to je zato što ćemo biti više izloženi u javnosti. Kod velike dileme, u konačnoj odluci pomoći će nam pozitivna korelacija između našeg sadašnjeg i budućeg prisustva u mnijenju; kao i očekivanja od budućnosti.

Sud mnijenja kao i „court of law“ ima značenje kazne. Društvena sankcija izolacije u slobodi zna biti okrutnija nego institucionalna kazna izolacije od slobode. Premjestimo atribut „javno“ u sferu u kojoj se formira, a ne kategoriju tema o kojima se izražava; i dobit ćemo pojedinca koji se oslanja na svoju socijalnu kožu, posmatra i redefiniše svoja mnijenja u odnosu na okolinu.

Kako to izgleda u praksi konformizma balkanskog modela prosječnog pojedinca. Zlatna sredina, nemoj se izdvajati. Za roditelja na Balkanu nema veće sreće nego da rodi glupana, tvrdi Andrej Nikolaidis¹², opisujući kako se u nekim krajevima Crne Gore trudnice mole Bogu da njihovo dijete nipočemu ne bude izuzetno: „Da ga Bog ne unesreći nekim darom“. To je mudrost krda, jer najprije stradaju oni koji se najviše izdvajaju. Vuk će najprije pojesti najveću ovcu! Stoga je javno mnijenje mišljenje o kontroverznim temama, koje se pojedinci usuđuju iznijeti u javnosti ne plašeći se izolacije, ili koje moraju iznijeti u javnosti da bi izbjegli izolaciju. Snaga mišljenja svakog pojedinca počiva na broju onih za koje on misli da imaju isto mišljenje. Javno mnijenje je zamišljeno mišljenje ostalih.

Međutim, institucionalna konfiguracija novog milenija sada je sasvim drugačija. Javna sfera više nije neutralna i ne zna gdje su granice javno - privatno. Izloženi i progonjeni pojedinac u masi, osuđen je da spasava vlastitu kožu, ispunjavajući brojne zadatke demokratije. Izlaz je pronašao u konformizmu.

Konformizam predstavlja utočište i mogućnost bjekstva istovremeno. Možemo se skloniti u sigurnost većinskog mišljenja, ili pobjeći od odgovornosti za vlastitu različitost. „U oba slučaja motivisan je strahom od izolacije zbog koga pojedinac izbegava svako konfrontiranje sa zajednicom i teži da svoja mišljenja koja su različita od dominantnih zadrži za sebe“. (Milivojević, 2001, str. 203) Upravo Elizabet Noelle-Neumann u svojoj teoriji o „spirali tišine“ zastupa „inherentni konformizam javnog mnijenja“, upozoravajući time

---

¹² Slobodna Bosna

na negativne posljedice vladavine većine. „U strahu od izolacije pridružujemo se masama čak i kada se ne slažemo sa njima“, njen je istraživački moto.

Naša prirodna osobina konformizma potiče institucionalnu proizvodnja stereotipa kao pojednostavljenog mišljenja koje prouzrokuje nekritičko rasuđivanje. Zašto je konformizam uvod u stereotipizam? Stereotip od nas ne traži da mijenjamo stav. Mnogo je lakše ostati pri starom nego usvajati novo. Pokazalo se da stereotipi imaju jednu nezgodnu osobinu: trajni su! Kao i u blizini kiča, boravak u okruženju stereotipa je, prije svega, opušten, jer se svi pojmovi i predstave pojednostavljaju (simplificiraju), i vide se samo lako prepoznatljive osobine.

Nešto slično kao današnje mp3 muzičke datoteke, koje pojednostavljaju sadržaj kako bi se brže mogle prenositi internetom, istovremeno zauzimajući manje mjesta u memoriji računara. Znači da u ljudsku memoriju (mozak), može stati mnogo više stereotipa nego „teško promišljenih stvari“. Tako dobijate mnogo više „mp3 (skraćениh) mišljenja“, koje možete iskoristiti u mnogim situacijama. I postanete „jako pametni“. Istovremeno smo uštedjeli mnogo energije.

Priroda stereotipa i lakovjernost s kojom ih upotrebljavamo ovisi o našoj životnoj filozofiji. Nastat će zbrka ako instinkt ne odvojimo od stereotipa, šablona i formula koje grade mentalni svijet, na koji je urođeni karakter adaptiran i na koji reaguje. Stereotipi mogu biti i srž naše lične tradicije i odbrana našeg položaja u društvu. Oni su uređena i postojana slika svijeta, zato svaki poremećaj stereotipa izgleda kao napad na temelje svemira. Našeg svemira. Stereotip je neutralan, on je garancija našeg samopoštovanja, projekcija u svijet našeg smisla o našoj vrijednosti, položaju i pravima. Zato uz njih uvijek idu osjećaji. Zato smo tako emotivni prema sevdalinci ili bosanskim ćevapima, ljubomorno čuvajući njihov integritet.

Odakle nam stereotipi? Vrlo malo onoga što mislimo da znamo o društvenoj stvarnosti svijeta, predstavlja ono što smo saznali iz prve ruke. „Najveći deo predstava formiranih u našoj svesti, stekli smo preko posrednika: obrazovno - vaspitnog sistema. Na kraju shvatimo da gledamo na televiziji ili čitamo u novinama ono što smo već davno naučili da cenimo i razumemo, na nekim drugim mestima, na neke druge načine.“ (Balle, 1997, str. 117)

5. Zaključak

Zbog predstava medija, često ne vjerujemo ni u ono što se pred nama odigralo dok o tome ne pročitamo u novinama ili ne čujemo na radiju. Ta

sredstva informisanja, u većoj mjeri nego naše fragmentarno iskustvo, uglavnom postavljaju mjerila, prema kojima smo skloni da stvarima vjerujemo ili ne, odnosno mjerila po kojima prihvatamo ili ne stvarnost ovakvu kakva jeste. Ono što objave mediji, uokvireno je u kratke rokove ili ograničene stupce, što povlači ograničavanje razumijevanja tema.

Prema tome, čak i ako smo stekli lično saznanje o događajima, to saznanje zapravo nije neposredno, ono je stereotipno. Potrebna je duga i stručna vježba da se iskorijene stereotipi, da pomognemo zapaziti stvari na jedan svjež, drugačiji način. Između ostaloga, potrebna je i medijska pismenost. Vrsta iskustva, tj. saznanje koje bi moglo poslužiti kao baza da se odupremo utjecaju sredstava informisanja, nije saznanje sirovih događaja, nego saznanje o njihovom značenju. To saznanje mora biti obogaćeno elementima tumačenja i objašnjenja ako hoćemo da riječi saznanje ili iskustvo upotrijebimo u ozbiljnom smislu.

Međutim, sposobnost za takvim saznanjem i iskustvom je društveno uvjetovana. Teško možemo povjerovativlastitom saznanju dok ono ne bude potvrđeno od drugih - kroz spiralu tišine! Osim toga, da bi bila prihvaćena, naša spoznaja mora ići u prilog ili opravdati osjećanja koje krijemo u podsvijesti, kao ključna obilježja naših ideoloških lojalnosti. Stereotipne lojalnosti leže u osnovi vjere i osjećanja koje stalno podgrijavamo odnosu s određenim simbolima i amblemima; one predstavljaju onaj pravi način na koji vidimo svijet i na osnovu kojeg stvaraju svoja specifična mišljenja i gledišta o događajima.

Gotovo je nepotrebno i reći da redovno nismo svjesni tih lojalnosti i često nismo u stanju da ih na izričit način formulišemo. Prihvatiti mišljenje kroz lojalnost znači steći prijatno i uvjerljivo osjećanje da ste u pravu, a da ste do toga došli bez potrebe da o stvarima razmišljate. Kada se ideološki stereotip i specifična mišljenja na ovaj način povežu, onda se ublažavaju ona zebnja i neizvjesnost koje se pojavljuju kada lojalnost i nazori nisu u skladu.

Ovakve ideologije dovode do toga da je čovjek voljan prihvatiti date vrste pogleda. Tada ne postoji potreba, ni emocionalno ni racionalno, za savladavanjem smetnji koje bi se u tom pravcu mogle ispoljiti.

Kako pronaći zdrav razum? Koji je izlaz? Bauer predlaže: „odgovarajuću informaciju, budan nadzor i hrabre priloge o mnijenju u vidu rasprava.“(1997, str. 111) Poper predlaže „potragu za istinom kroz kompliciran proces:

1. mašta,
2. pokušaj i greška (trial and error),

3. postupno otkrivanje naših ličnih predrasuda pomoću „a“ i „b“ i kritičke rasprave“. (Poper, 1997, str. 157)

Paul Mason u *Guardianu* tvrdi da „pobuna uvijek ima smisla¹³“, navodeći kako su stotine mirnih demonstranata bile uhapšene u Moskvi i Sankt Peterburgu nakon što su se hiljade ljudi okupile na mirnim protestima protiv korupcije.

Bitan je uspjeh masovne akcije a ta pojava je veoma rijetka. Nasuprot tome, naučeni smo i spremno ćemo izlagati da „masovna akcija uvijek ima smisla“ jer na taj način ostajemo u „sigurnoj zoni komfora“ zbog koje se sigurno neće ništa novo desiti. „Javno mnijenje čine mišljenja o kontroverznoj temi koju se pojedinci usuđuju da iznesu u javnosti bez straha od izolacije.“ (Noelle-Neumann, 1984, str. 63)¹⁴.

Kada bi se održavala intenzivna javna debata o istinski važnim pitanjima, tada bi moglo doći do odgovarajuće reakcije u javnoj sferi.

Kod procesa formiranja javnog mnijenja važan je oblik komuniciranja, čime se onda javnost može spontano formirati, ali formirati i kao izmanipulirana grupa. Ako protestuje, onda se takva javnost okuplja oko pogrešnih stvari. Kao rezultat, masovna, stvarna akcija u javnoj sferi je postala aktivni pasivizam na društvenim mrežama.

Literatura

Allport, F. H. (1937) *Toward a Science of Public Opinion*, Public Opinion Quarterly, 1 Oksford, Oksford University

Balle, F. (1997) *Moć medija*, Beograd, Clio

Barsamian, D. & Chomsky, N. (2002) *Propaganda i javno mišljenje*, Zagreb, V.B.Z.

Baudrillard, J. (2006) *Inteligencija zla ili pakt lucidnosti*, Zagreb, Naklada Ljevak

Bauer, H. (1997) *Sloboda medija i javno mnijenje*, Osijek-Zagreb-Split, Panliber,

Fraser, N. (1990) *Rethinking the Public Sphere*, Social Text, 25/26, Durham, Duke University Press

---

¹³*The Guardian*: 27.03.2017.

¹⁴ prevod autora sa engleskog

H Held, D. & McGrew, A. & Goldblatt, D. & Perraton, J. (1999) *Global Transformations: Politics, Economics and Culture*, Polity, Cambridge

Jenkins, H. (2014) *Teoretisanje o intezitetu participacije: razgovor o participaciji i politici*, Mediji i komunikacije 2, Bijelo Polje, Akademija društvenih nauka Crne Gore

Kodelupi, V. (1995) *Tržišna komunikacija*, Beograd, Clio

Milivojević, S. (2001) *Javnost i ideološki efekti medija*, Reč 64/10, Beograd,

Noelle-Neumann, E. (1984) *The Spiral of Silence: Public Opinion – Our Social Skin*, Chicago: University of Chicago Press

Poper, K. R. (1997) *U potrazi za boljim svijetom*, Zagreb, KruZak

Schulz, W. (1997) *Changes of the Mass Media and the Public Sphere*, The Public 4/2, European Institute for Communication and Culture

Simpson, C. (1986) „Elisabeth Noelle-Neumann’s ‘Spirale of Silence’ and the Historical Context of Communication Theory“, *Journal of Communication*, 46/3, New Jersey, Wiley-Blackwell

Spahić, B. & Nožica, M. (2014) *Facebook i njegov uticaj na kreiranje sredstava za aktivizam virtualne javnosti u globalnom komunikacijskom prostoru*, Svarog 8, Banja Luka, Nezavisni univerzitet Banja Luka

Šiber, I.(1992) *Politička propaganda i politički marketing*, Zagreb, Alinea

Vočkić-Avdagić, J. (2002) *Suvremene komunikacije, Ne/sigurna igra svijeta*, Sarajevo, FPN

Ostali izvori

The Guardian, Slobodna Bosna, ba.n1info.com, bljesak.info, klix.ba